

O DEPUINERE RITUALĂ CU CAI LĂNGĂ ZIDURILE BISERICII DIN DEAL DE LA SIGHIȘOARA

Ioan F. Pascu

Sighișoara și teritoriul ei satelit se găsește într-o depresiune intracolinară din bazinul mijlociu al râului Târnava Mare, aflat în sud-estul Transilvaniei.

Spațiul este unul extrem de generos din punct de vedere natural, cu o mare diversitate a elementelor de peisaj. Din acest motiv, locuirea umană a început și s-a continuat aici fără întrerupere încă din neolitic, toate etapele istorice fiind reprezentate prin mărturii paradigmatiche.

Un segment de referință în cadrul acestui complex de peisaj a fost și este Dealul Cetății, unde aproape toate descoperirile arheologice făcute până acum (fie ele întâmplătoare, de salvare, preventive sau sistematice) au evidențiat cinci perioade cronologice distincte pentru folosirea acestei unități de relief:

- prima în epoca bronzului (Cultura Sighișoara- Wietenberg, 1800–1300 î.Hr.);

- a doua în perioada dacică, prima vârstă a fierului (Cultura Hallstatt, faza A-B - circa 1200/1100 – 450 î.Hr.);

- a treia, cel mai probabil gepidă și/sau gepido-avară, de la începutul migrațiilor post-romane,¹ datată la Sighișoara în cursul secolelor V-VI;²

- a patra, medievală, cu o perenitate cuprinsă între veacul al XII-lea și începutul secolului al XVIII-lea;

- a cincea, cu valoare de modernitate, după lămurirea deplină a suzeranității austriece asupra Transilvaniei, numită și „*pax urbana*” sau „*pacea urbana*”, adică o „*altă formă de exprimare a imensului efort de modernizare a structurilor încremenite în șabloane medievale, în cutume, legi, obiceiuri și tradiții apărute cu îndârjire.*”³

În continuare, până la ajungerea în actualitate, Dealul Cetății (ca de altfel întregul oraș) mai cunoaște apariția curentului funcționalist din perioada

¹ Aprecieri propuse de Radu Harhoiu și Gheorghe Baltag pe marginea unor mici catarama necontextuale, descoperite purtat la Biserica din Deal, ori întâmplător, cu prilejul unor lucrări edilitare, pe strada Școlii (informații orale).

² Daniela Marcu Istrate, *Biserica din Deal din Sighișoara și epoca ei. Monografie arheologică*, p. 47. Mulțumim în mod deosebit colegei noastre pentru bunăvoința cu care ne-a pus la dispoziție informațiile referitoare la acest subiect.

³ Răzvan C. Pop., *PAX URBANA. Impactul Administrației habsburgice asupra mediului urban din sudul Transilvaniei. Secolele al XVII-lea – al XVIII-lea.*, Editura Astra Museum Sibiu, 2021, p. 9. https://www.academia.edu/63433565/PAX_URBANA_Impactul_Administratiei_habsburgice_asupra_mediului_urban_din_sudul_Transilvaniei_Secolele_al_XVII_lea_al_XVIII_lea.

interbelică, care a însemnat o schimbare majoră în ideologia de proiectare și de planificare urbană, perioada comunistă și, evident, vremea istoriei contemporane pe cale de-a se face - toate însemnând intervenții majore asupra fondului construit, efectuate însă, în cea mai mare parte, fără cercetări științifice preventive sau o asistență arheologică de specialitate care să permită identificarea și recuperarea adecvată a artefactelor evacuate cu aceste ocazii.

Dealul Cetății în vremurile preistorice

Epoca bronzului - Cultura Sighișoara - Wietenberg

Situat pe malul sudic (stâng) al râului Târnava Mare, aflat relativ în proximitatea celui de la Wietenberg (la nord de râul Târnava Mare), Dealul Cetății s-a aflat mereu sub suspiciunea unei locuiri contemporane din această perioadă. Bănuielile au primit o confirmare concretă printr-un inventar ceramic explicit (chiar dacă modest), găsit cu prilejul cercetărilor arheologice preventive desfășurate între 13 iulie – 11 august 2023, efectuate în cadrul proiectului de restaurare a tronsoanelor 12, 16 și 22 din incinta fortificată a Cetății medievale de la Sighișoara,⁴ în complexele descoperite în (T.16) C.3, C.4, C.5 și (T.22) S.1.⁵

Epoca Fierului - Cultura Hallstatt.

Așezarea civilă din prima vârstă a fierului își găsește pe deplin justificarea în spațiul platoului de jos al Dealul Cetății, acolo unde a fost a subliniată mai întâi de către R. Popa și Gh. Baltag prin descoperirile de la „Casa Vlad Dracul,”⁶ de elocventele piese (cu influențe Noua Sabatinovka) găsite de

⁴ Colectivul de cercetare a fost alcătuit din dr. Daniela Veronica Istrate (responsabil științific de șantier), dr. Nicolae Adrian Șovrea (responsabil științific în teren) dr. Ioan Fedor Pascu (consultant științific) și drd. Sebastian Ovidiu Dobrotă (asistent), în baza autorizației pentru cercetare arheologică nr. 256/30.03.2023. Deloc fără vina arheologilor, alte investigații aferente nu au putut fi efectuate încă pentru tronsonul 12, dar în schimb au fost executate toate cele 10 săpături propuse pentru tronsoanele 16 și 22, adică în punctele cele mai vulnerabile structural, aflate în colaps ori precolaps. Au fost aplicate 10 intervenții intrusive, având drept scop cercetarea arheologică preventivă a principalelor puncte de interes, recuperarea informațiilor ascunse și furnizarea datelor necesare proiectului de detaliu pentru execuție

⁵ Raport preliminar, inedit. Deloc fără vina arheologilor, investigațiile aferente nu au putut fi încă efectuate pentru tronsonul 12, dar în schimb au fost executate toate cele 10 intervenții propuse pentru tronsoanele 16 și 22, adică în punctele cele mai vulnerabile structural, aflate în colaps ori precolaps.

⁶ Radu Popa, Gh. Baltag, „Documente de cultură materială orășenească în Transilvania din a doua jumătate a sec. XIII”, în *SCIVA*, 31, 1, București, 1980, p. 37.

Gh. Baltag în subsolul „Casei cu Cerb”, str. Școlii nr. 1,⁷ fragmentele descoperite ulterior în același punct,⁸ de cele de la „Casa Fronius” din str. Școlii nr.13⁹ (2005), de la Turnul Cizmarilor¹⁰ sau cele descoperite în (T.16) C.2, C.3 și (T.22) S.1.¹¹

Apoi, Nicolae Lupu și Alexa Mureșan¹² au descoperit „pe platoul de jos al Cetății Sighișoara, în afară de vase și fragmente de vase din ceramică neagră cu caneluri (...)o serie de morminte de înhumare de la care s-au păstrat trei cercei de aur gravați, databili în Hallstatt-ul A-B, aflați la Muzeul Național de Istorie a României din București.”¹³

În fine, descoperirea cea mai surprinzătoare (care este în atenția acestui articol) a fost făcută pe platoul superior al Dealului Cetății, cu ocazia cercetărilor arheologice sistematice efectuate la Biserica din Deal, în campaniile anilor 2000-2001,¹⁴ când în colțul nord-vestic al bisericii (S. 41A/2000 și S. 42/2001),¹⁵ la mai bine de 4 metri sub nivelul de călcare și mai jos de orizontul de înhumare uman corespunzător secolului al XII-lea, a fost descoperit un mormânt cu cai întregi – dar fără oseminte umane asociate - adică un loc de îngropare rezervat exclusiv unor animale depuse ritual.

Mormântul cu cai

Folosit în aceeași măsură ca armă și ca unealtă, calul a fost însoțitorul imediat al omului atât pe câmpul de lucru cât și pe cel de luptă, folositor la bine și la rău, motiv pentru care trebuia să-și urmeze stăpânul chiar și în mormânt, din preistorie și până spre începuturile vremurilor de mijloc. În consecință, ne vom apropia cu multă prudență de acest subiect, printr-o raportare directă la istoria știută a locului și prezentarea, pe scurt, a principalelor tipuri de manifestări asemănătoare și cunoscute, de timpurile în care ele au fost prezente,

⁷ Gheorghe Baltag., *Sighișoara înainte de Sighișoara*, Editura Oscar Print, București, 2000, p. 65.

⁸ Ioan Fedor Pascu. ”O istorie succintă a celui mai important monument civil din Sighișoara,” în *In Memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context European*, coordonatori: Daniela Marcu Istrate, Angel Istrate, Corneliu Gaiu. Cluj-Napoca, Accent, 2003, p. 330.

⁹ Idem, 2005., *Sighișoara, Casa Fronius, str. Școlii nr. 13*.<http://cronica.cimec.ro/detail.asp?k=3505>.

¹⁰ Idem, ”Turnul Cizmarilor. Arheologie și istorie”, în *Alt Schaeßburg*, nr. 2, 2009, pp.171-182.

¹¹ Vezi mai sus, nota 4.

¹² Lupu N., Mureșan A., ”Drei Goldringe in der Altertumssammlung des Schässburger Museums”, în *Forschungen zur Volks und Vaterlandeskunde*, 6, 1963, pp. 136-140

¹³ Gheorghe Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, Ed. Limes, Cluj Napoca, 2021, pp. 57-58.

¹⁴ Săpături coordonate de către Daniela Marcu Istrate, cu participarea subsemnatului în anul 2000.

¹⁵ S. 42/2001 a avut „o suprafață cu dimensiunile 4x4 m, pentru cercetarea unui mormânt cu cai din care a apărut urme în campania anterioară, în S 41A, (dar n.n.) datorită adâncimii foarte mari (peste 4m n.n.), săpătura nu fost finalizată”. Daniela Marcu Istrate, *op. cit.* p. 46.

de caracteristicile inedite ale situației sighișorene și, cu rezervele impuse prin lipsa totală a inventarului, de posibila ori probabilele încadrări cronologice ale complexului și a eventualelor sale corespondențe etnice.

*

În bazinul carpatic și în regiunile sale limitrofe, primele înmormântări cu cai apar în perioada scitică¹⁶ și hallstattiană. Ritul de înmormântare al cailor era inhumăția, mormintele fiind de obicei izolate, chiar dacă uneori au format și grupe.¹⁷

Totuși, diferența esențială dintre înmormântările de cai nord-ponici din arealul scitic și cele din bazinul carpatic este în principal dată de faptul că în primul caz caii au fost depuși sub tumulii persoanelor decedate, pe când în cea de-a doua situație animalele erau îngropate izolate sau grupate separat de stăpânii lor.¹⁸

Faptul că mormintele cu cai devin tot mai interesante pentru arheologi numai în măsura în care inventarul descoperirilor este din ce mai bogat, mai relevant și mai diversificat prin aspectele lor rituale, a făcut ca înmormântările similare lipsite de oseminte umane și văduvite de orice fel de inventar să fie tratate superficial. Totuși, cunoaștem că din această perioadă există în România doar inhumări cu cai și zăbală la Curtea de Argeș (jud. Argeș), Ferigile (jud. Vâlcea), Ieșelnița (jud. Dolj) și Tigveni (jud. Argeș).¹⁹ În schimb sunt foarte greu de găsit informații privind mormintele „seci”, adică cele total văduvite de depuneri colaterale, precum este cazul celui de la Sighișoara.

Oricum, chiar și așa, se cunoaște câte ceva despre rasa cabalinelor din spațiul nostru, care era una mică (dar probabil iute), preferată de războinici obișnuiți cu lupta în cavalcadă. Prin urmare, rasele de cai hallstattiene din bazinul carpatic aparțin grupei estice, euro-asiatice, cu o înălțime medie la greabăn de aproximativ 130 cm, dar gracili, zveltți și ușor manevrabili prin zăbalele scurte care controlau libertatea botului.²⁰

¹⁶ Sciții au fost o populație nomadă de neam indo-iranian, care **au jucat un rol important în antichitate între secolele VII î.Hr. și I d.Hr. Erau experți în lupta călare și unul dintre primele popoare care au dezvoltat arta echitației și utilizarea pe scară largă a căruțelor acoperite.** Au venit spre sfârșitul secolului VIII î.Hr. dinspre Marea Caspică, din zona Kazahstanul, și s-au așezat în nordul Mării Negre, între Munții Carpați și fluviul Don, pe un teritoriu cuprins astăzi de Moldova, Ucraina, și vestul Rusiei.

¹⁷ Emilian Teleagă, „Contribuții privind mormintele hallstattiene târzi cu zăbale de tip Szentes-Vekerzug în bazinul carpatic”, în *SCIVA*, tom 68, nr. 1-4, București, 2017, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, p.21.

¹⁹ *Ibidem*, p. 7.

²⁰ *Ibidem*, p.16.

După retragerea aureliană și părăsirea Daciei de către romani (271-275) înmormântările cu cai reapar la interferența triburilor gepide cu cele avarie (secolele V-VI), adică în perioada de aculturație dintre o populație germanică în curs de creștinare (cea gepidă) cu alta păgână, de origine turano-altaică (cea avară).

Parte din marele neam al goșilor, gepizii pătrund în fosta Dacie romană spre sfârșitul secolului al III-lea. Apoi, înglobați în confederația hunică, aceștia au participat alături de huni la campaniile desfășurate împotriva Imperiului roman de Răsărit (bizantin) și apoi a celui roman de Apus. După moartea lui Attila, gepizii conduși de Ardaric își reconsideră prioritățile, îi înving pe huni în lupta de la Nedao (454 e.n.) și devin federați ai Bizanțului.

Deși majoritatea gepizilor au rămas în regiunea Tisei, un puternic centru de putere a prins contur în Crișana și Ardeal, unde se înfiripă „Gepidia”, un regat cu inima în zona vechiului oraș roman Napoca.²¹ De aici, după destrămarea Imperiului hunic, puterea gepidă s-a manifestat într-o mare parte a bazinului carpatic, din valea Tisei până spre Banat, Sighișoara și Cristurul Secuiesc.²²

După un secol de existență, sub loviturile coaliției avaro-longobarde, regatul gepid cade în anul 567, dar continuitatea sa culturală mai poate fi urmărită și în secolul al VII-lea pe valea Mureșului, acolo unde urmele de cultură au preluat trăsăturile avarilor, în paralel cu „avarizarea” riturilor și a ritualurilor funerare.

Popor nomad de stepă, crescători de vite dar mai ales războinici de temut, avarii și-au impus puterea în cursul secolelor VII-VIII, ca urmare a unor intense acțiuni militare în urma cărora au ajuns să controleze un spațiu geografic foarte întins, din stepele nord-pontice până în Europa centrală.²³

În zona noastră, khaganatul avar (în fapt o confederație nomadă de origine tunguzo-altaică și central-asiatică) și-a exprimat autoritatea mai mult formal decât efectiv, în afara granițelor sale rămânând întinse teritorii din Transilvania, precum și cele piemontane din exteriorul arcului carpatic.²⁴

Totuși, stăpânirea avară are consecințe indubitabile asupra societății gepide care, prin aculturație, adoptă sau acceptă anumite obiceiuri avarie, însă numai în măsura în care acestea nu deranjează major confortul spiritual al comunităților germanice, care le receptează selectiv și le interpretează subiectiv

²¹ Erwin Gáll, Balázs Gergely, Szilárd Gál., *La răscruce de drumuri. Date arheologice privind teritoriul orașului Cluj-Napoca în secolele X-XIII*, Editura Kriterion, Cluj-Napoca 2010, p.10.

²² *Ibidem*, p.9.

²³ Călin Cosma, *Războinici avari în Transilvania*. Editura Mega. Cluj-Napoca 2017, p.9.

²⁴ *Ibidem*, p. 29.

dacă ele să nu se contrapun fundamental propovăduirilor creștine ale „micului lup”, adică ale lui *Ulfila* sau *Wulfila* (cca 310-383), cel care deși a răspândit noua credință într-o formă eretică, ariană, este considerat „*Apostolul goșilor*.”²⁵

Un nou orizont de înmormântări cu cai apare între secolele IX-XII, în timpul pătrunderii unor popoare turcice și premongole: pecenegi, uzi, cumani și alani (*iași*), parte dintre ei organizați în așa numita alianță a „tichiilor” ori a „căciulilor negre.”

Pentru această interval au fost acceptate patru mari etape cronologice, care corespund cu perioadele de dominație a stepelor nord-pontice de către alte diverse populații:²⁶

- i. sfârșitul secolului al IX-lea – secolul al XI-lea (pecenegi și alți turcici – uzi, berendei);
- ii. ultimul sfert al secolului al XI-lea – secolul al XII-lea (cumani);
- iii. sfârșitul secolului al XII-lea – mijlocul secolului al XIII-lea (cumani premongoli);
- iv. a doua jumătate a secolului XIII-XIV (cumani, „tichiile negre” și alani (*iași*) în perioada Hoardei de Aur).

Toate mormintele acestor populații sunt de inhumație și aproape fără excepție se află în preajma unor ape, fie ele râuri sau lacuri²⁷, dar - ca și mai înainte - depunerea calului în mormintele acestor nomazi a fost o practică funerară des întâlnită, atât la turanicii târzii cât și la alte populații migratoare de origine răsăriteană (bulgari, unguri ș.a.), fiind în cele din urmă o reflectare a traiului cotidian, în care calul reprezintă un element indispensabil deopotrivă viețuirii pământești cât și a celei spirituale care îi urmează, fiind mai departe folosit în „lumea de dincolo.”

O observație importantă. În această perioadă (ca și mai târziu) scheletele de cai întregi sunt rare, constatându-se preponderent depuneri fragmentare

²⁵Arianismul este o învățătură creștină din secolul al IV-lea, formulată de Arie din Alexandria (Egipt), conform căruia Fiul este subordonat Tatălui, în timp ce episcopul Alexandru al Alexandriei susținea că Fiul este egalul Tatălui. Arianismul a fost respins de unii delegați la Conciliul de la Niceea (325), unde a fost formulat și *Crezul Sfintei Treimi*, ca apărare împotriva credinței ariene. Acest crez statuează că Fiul este „*homoousion to patri*” (de o ființă cu Tatăl și din aceeași substanță cu el). Arianismul a fost învins definitiv, din punct de vedere teologic, în anul 381, când Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol l-a interzis în mod explicit, proclamând creștinismul ortodox drept religie oficială în Imperiul Roman. Dar curentul arian s-a mai menținut ca practică religioasă, mai ales în sânul populațiilor germanice din imperiu.

²⁶ A. Ioniță, *Înmormântări turanice în spațiul cuprins între Dunărea de Jos, Carpați și Nistru, în secolele X-XIII.*, p. 2, în <https://acad.ro/scosaar/doc2018/abilitare/abilitareIonita/Ionita-TezaAbilitareRezumat-ro.pdf>.

²⁷*Ibidem*, p. 1.

(craniul și extremitățile picioarelor, adică părțile necomestibile), carnea fiind probabil consumată la înmormântare.²⁸

În sfârșit, ultima populație căreia îi pot fi atribuite îngropări cu cai este cea maghiară. Mormintele primelor generații de unguri descălecători în pusta Pannoniei pot fi cu o relativă ușurință identificate, fiindcă pe lângă defuncții îngropați au fost depuse și părți de cai cu piese de harnașament asociate ori numai cu obiecte care simbolizează animalul (zăbale, scărițe de șea și alte piese metalice).

Orizontul acestui ritual se circumscrie unei perioade relative restrânse, cuprinsă între sfârșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor, majoritatea mormintelor de acest fel fiind descoperite în Ungaria și Slovacia, dar și în Transilvania - cu preponderență la Aiud și Cluj-Napoca.

Se pare că, după toate părerile, indiferent de istoriografie și de epocă, descoperirile de morminte cu cai datate în secolul al X-lea, cu inventar de arme și resturi de animal, au fost apreciate ca o expresie migrației maghiare în zonele clujene.²⁹ Pe de altă parte, pentru acest interval „în afară de două descoperiri foarte vagi de la Rusovce (Oroszvár – Slovacia n.n) și Kisgombor (Ungaria n.n) nu se cunoaște un schelet de cal întreg depus în mormânt.”³⁰

În fine, o tipologie a înmormântărilor cu cai din spațial maghiar decelează acest ritual în 5 grupe distincte:³¹

1.prima se caracterizează prin înmormântarea simbolică a calului, fără urmele biologice ale acestuia ci numai cu depunerea unor diferite categorii de harnașament;

2.a doua este reprezentată de înmormântări cu resturi de cal, adică tibii învelite în piele și depuse în zona picioarelor omului înmormântat;

3.în cea de-a treia grupă se încadrează așezarea lângă om a resturilor calului,prinînșiruirea tibiilor și a capului de cal pe toată lungimea gropii, în formă anatomică, cu intenția de a imagina animalul viu;

4.pentru acest tipeste caracteristică ofranda de cabalină cu piele împăturită;

5. în în ultima categorie se încadrează o variantă a tipului 2, care însă nu a fost documentată până acum în spațiul ardelean, iar în alte zone apare foarte rar.

²⁸ Ion Ursu, *Morminte cu schelete de cai la populațiile turanice târzii din spațiul carpato-nistrean.*, în <https://ro.scribd.com/document/409912804/Morminte-Cu-Schelete-de-Cai-La-Populatiile-Turanice-Tirzii-Din-Spatiul-Carpato-Nistrean> Ursu 2010, p.169.

²⁹Gáll, Gergely, Gál, *op. cit.*, p. 28.

³⁰*Ibidem*, p. 55.

³¹*Ibidem*, p. 55-56.

Din punct de vedere etno-cultural, grupurile i.) și ii.) ar reprezenta populația „maghiarilor cuceritori” (*honfoglaló magyarság*³² – secolul X), iar categoriile următoarele pot aparține populațiilor turanice.

La scurt timp după sedentarizarea maghiară din Pusta Pannoniei, la mijlocul secolului al X-lea, apare o cultură de sinteză, numită *Bijelo Brdo*, răspândită în Ungaria, Slovacia, Transilvania și Croația, caracterizată prin lipsa obiectelor care să facă vreo legătură cu caii din necropolele cercetate.

Oricum, în cimitirele de referință din zona Clujului, datele în secolele XI-XIII, înmormântările cu resturi de cai și alte ofrande nu mai sunt prezente.³³ Totuși, în două necropole (Cluj, str. Plugariilor și str. Zápolya) „sunt documentate aproape toate tipurile de înmormântare cu resturile calului din Bazinul Carpatic, fenomen rar și destul de ciudat, pe care îl putem explica doar prin originea eterogenă a acestor comunități” (dar) „prin termenul de eterogen nu înțelegem diferențe de ordin etnic (...) ci ne gândim la o comunitate cu membri având conștiințe diferite privind originile lor și a căror identitate personală a fost marcată în primul rând de statutul lor militar.”³⁴

În fine, să mai reținem că analizele osteologice ale rămășițelor de cai din mormintele maghiare nu au evidențiat diferențe semnificative dintre aceștia și caii raselor vest-europene, cu statură înaltă, deși ungurii erau aproape prin excelență războinici călări, pe animale mai degrabă rapide decât puternice, fiind foarte pricepuți în folosirea arcurilor compozite (din lemn și os) și a săbiilor scurte, toate ușor de mânuit din greabănul calului.

Concluzii

Lipsit de călăreț și de orice urmă de inventar, săpat într-un *sol viu* (fără urme de pigment de carbune, ceramică sau de mortar, adică neatins anterior de vreo intervenție antropică), mormântul cu 3 cai întregi de la Biserica din Deal nu poate fi încadrat decât în epoca hallstattiană, fiind aflat în directă legătură numai cu așezarea de epocă contemporană, identificată și bine datată pentru platoul de jos al Dealului Cetății – complexul în sine fiind o veritabilă raritate în spațiul transilvănean intracarpatic.

³² În legătură cu această sintagmă, este deosebit de interesantă opinia istoricului maghiar Pál Engel, conform căruia „Termenul maghiar *honfoglalás* se traduce *ad litteram* prin *cucerirea patriei*. Considerăm că ar fi ilar să-l folosim astfel, pentru a evita paradoxul cuceririi unei patrii de către proprii ei *patrioți*”. Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 40, nota 2.

³³ Gáll, Gergely, Gál, *op. cit.*, p. 61.

³⁴ *Ibidem*, p. 115

Iar această încadrare ne mai spune câteva lucruri privind peisajul, istoricul locuirii și conexiunile intrinseci dintre ele:

- așezarea hallstattiană de pe platoul inferior (dezvoltată în jurul actualei piețe a Cetății) nu a fost nici însoțită și nici subordonată unei fortificații amenajate pe platoul superior, de vreme ce acolo s-a practicat în mod aparte un ritual de înmormântare cu cai;

- în lipsă de fortificare, Dealul Cetății a rămas acoperit cu „desișuri de stejar” până în secolul al XIV-lea,³⁵ adică nelăzuit, așa cu presupune în mod logic și direct orice punct întărit;

- atât așezarea cât și locul depunerii cu cai indică o premergătoare prezență naturală a unor poiene și dumbrăvi, care deopotrivă au favorizat amenajare locuirii dacice, îngroparea rituală a cailor, pășunatul și creșterea animalelor într-o vecinătate imediată;

- relaționarea punctelor topografice de descoperire și recuperare a artefactelor hallstattiene cu adâncimile la care au fost ele identificate (generic ori punctual, mai ales acolo unde a mai fost posibilă - măcar schematic - conturarea unui profil arheologic raportat la un *waggriss*, adică la o cotă de nivel unică, stabilă și ușor de identificat, care în situația mormântului cu cai s-a găsit aproximativ sub 4,5 m sub actualul nivel de călcare) sugerează și indică o fizionomie a reliefului mult diferită față de cea actuală, cu alte pante și suprafețe plane, furnizând măcar o parte din explicațiile necesare pentru a înțelege nașterea, dezvoltarea și evoluția ansamblului medieval de mai târziu, oferta peisajului nonantropic, punctele sale tari și, deopotrivă, vulnerabilitățile acestuia.³⁶

La modul general trebuie să reținem că platoul superior (acolo unde se așează acum Biserica din Deal) era substanțial mai restrâns, cu o pantă nordică mult mai puternică în coborâre față de cea actuală (spre platoul inferior), asemănător celor dinspre est și sud (către Orașul de Jos), doar partea vestică fiind mai domoală - realități fizice și geomorfologice care, în diferite forme, vor condiționa până la urmă accesele și sistemele de apărare de mai târziu.

Asemenea, în cele din urmă acceptăm lipsa unei fortificări preistorice pe Dealul Cetății, după cernita vreme am consimțit cu convingere la contradictoriu.

În fine, locuirea hallsatattiană de pe Dealul Cetății din Sighișoara ne oferă, deocamdată, o imagine generală care cuprinde trei elemente principale:

³⁵Richard Schuller.” Kulturhistorische Skizze,” în *Alt Schäßburg*, Markus Verlag, Schäßburg, 1906, p. 14.

³⁶O abordare cuprinzătoare în Ioan Fedor Pascu, *Arheologia peisajului în spațiul Sighișoarei Medievale*, Teză de doctorat susținută la 09.08.2023 la Școala de Studii Avansate a Academiei Române, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. Inedit.

- o așezare civilă terasată, desfășurată cel puțin între aliniamentul cuprins de Bastionul Cizmarilor (la nord-vest) și intrarea actuală în Cimitirul Evanghelic, (la sud-vest, *extra muros*); Turnul Fierarilor (la nord-est) și Turnul Cositorarilor (la sud-est - *extra muros*);

- o necropolă de inhumare umană în preajma Turnului cu Ceas și a barbacanei aferente;

- un spațiu destinat unor ritualuri aparte, precum a fost cel al mormântului cu cai de pe platoul superior, lângă Biserica din Deal.

Amenajările au fost consecința unor intervenții micro-locale, de excavare și acumulare, cu impacturi permanente și vizuale (mai ales prin terasare) până la apariția constructorilor medievali.

Ca factori principali de intervenție, considerăm mărimea comunității, poziția strategică a dealului și contextul istoric de scurtă durată (care a determinat apariția locuirii, iar apoi abandonarea acesteia), o ofertă ambientală convenabilă locuirii deschise și corespunzătoare obiceiurilor funerare, precum și apropierea de firul unor ape curgătoare cu deschidere controlată spre circulație și schimburi culturale.³⁷

EINE RITUELLE GRABLEGUNG MIT PFERDEN IN DER NÄHE DER MAUERN DER SCHÄßBURGER BERGKIRCHE (Zusammenfassung)

Schäßburg und dessen Satellitengebiet liegen in einer Senke zwischen Hügeln im mittleren Becken der Großen Kokel im Südosten Siebenbürgens. Ein Wahrzeichen dieses Landschaftsensembles ist der Burgberg (Festungshügel), auf dem archäologische Funde die folgenden chronologischen Phasen erkennen lassen: die Bronzezeit (Schäßburg-Wietenberg Kultur, 1800-1300 v. Chr.), die Eisenzeit (Hallstatt A-B, 1200/1100 - 450 v. Chr.), die Gepido-Avare -Periode (5.-6. Jh.) und die mittelalterliche Periode (12.-17. Jh.).

Gegenstand dieses Artikels ist ein Komplex mit einer zeremoniellen Grablegung von drei Pferden ohne Reiter und den zugehörigen Artefakten, welches bei systematischen archäologischen Forschungen in den Jahren 2000-2001 im Nordwesten der Bergkirche, mehr als 4 m unter dem heutigen Straßenniveau, entdeckt wurde.

Das Pferd, welches gleichermaßen als Waffe und als Werkzeug eingesetzt wurde, war der unmittelbare Begleiter des Menschen sowohl bei der Arbeit als auch auf dem Schlachtfeld, weshalb es seinem Herrn auch ins Grab folgen musste, da es für das irdische Leben unentbehrlich und weiterhin auch in der "jenseitigen Welt" nützlich war.

Im Karpatenbecken und den angrenzenden Regionen wurden die ersten Pferdebestattungen in der skythischen und hallstattzeitlichen Periode vorgenommen, als die (Erdbestattungs-) Gräber in der Regel isoliert waren, obwohl sie manchmal auch Gruppen bildeten.

Nach dem Abzug der Römer aus Dakien tauchten Pferdebestattungen (aber auch Bestattungen mit Reitern) wieder auf, als die Gepiden mit den Awaren in Verbindung kamen

³⁷*Ibidem*, p. 50.

(5.-6. Jh.), in einer Zeit der Akkulturation der germanischen Bevölkerung, die sich im Prozess der Christianisierung befand (die Gepiden), und einer heidnischen Bevölkerung turanisch-altaischen Ursprungs (die Awaren).

Ein neuer Horizont von Pferdebestattungen erscheint zwischen dem 9. und 12. Jahrhundert, während des Vordringens türkischer und vormongolischer Völker (Petschenegen Uzen, Kumanen und Alanen). In dieser Zeit sind ganze Pferdeskelette selten, es handelt sich hauptsächlich um fragmentarische Ablagerungen (Schädel und Beinextremitäten, d. h. ungenießbare Teile).

Die letzte Bevölkerung, der man Pferdebestattungen zuschreiben kann, sind die Ungarn. Die Gräber der ersten Generationen ungarischer Vertriebener in der Pannonischen Puszta sind relativ leicht zu identifizieren, da nur Teile von Pferden mit zugehörigen Geschirrtteilen oder nur Gegenstände, die das Tier symbolisieren (Sättel, Steigbügel und andere Metallteile), neben den bestatteten Toten deponiert wurden.

Daher kann das Drei-Pferde-Grab ohne Reiter und ohne Spuren weiterer Ausstattung, in der Nähe der Bergkirche, nur der hallstattzeitlichen Periode zugeordnet werden, da es direkt mit der zeitgenössischen Siedlung verbunden ist, welche für das untere Plateau des Festungshügels erkannt und genau datiert wurde - der Komplex ist eine Seltenheit im siebenbürgischen Intrakarpatischen Gebiet.

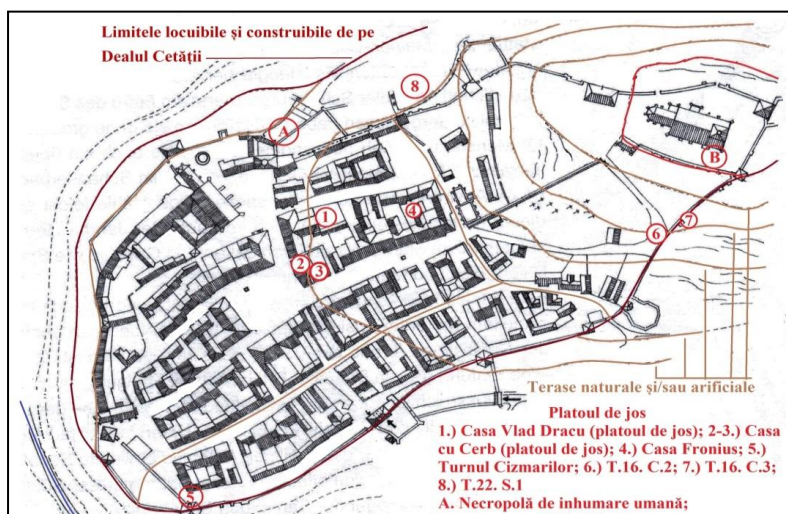
Zusammenfassend lässt sich sagen, dass die hallstattzeitliche Siedlung auf dem Burgberg von Schäßburg ein Gesamtbild bietet, welches drei Hauptelemente umfasst: eine terrassenförmige Zivilsiedlung, die sich hauptsächlich um das untere Plateau herum befindet; eine Nekropole für menschliche Bestattungen in der Nähe des Stuenturms und des dazugehörigen Vorwerkes; ein Raum für besondere Rituale, wie das Pferdegrab auf dem oberen Plateau in der Nähe der Bergkirche.

Diese Anordnung war das Ergebnis mikro-lokaler Eingriffe, von Ausgrabungen und Anhäufungen mit dauerhaften und sichtbaren Auswirkungen (insbesondere durch Terrassierung), bis zum Aufkommen der mittelalterlichen Baumeister.

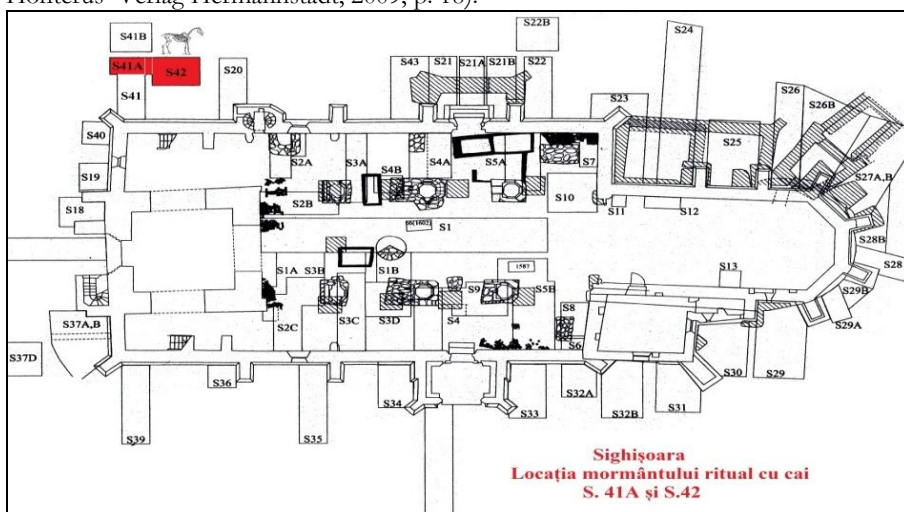
Stichworte: *Schäßburg, Burgberg, Pferdegrab, Eisenzeit, Hallstatt, Bestattungsritual.*

Cuvinte cheie: *Sighișoara, Dealul Cetății, mormânt cu cai, epoca fierului, Hallstatt, ritual funerar*

Übersetzung Virgil Jitarinc

Dealul Cetății, cu puncte de locuire hallstattiană (marcare după arh. K. Leonhardt, planul cetății la 1750)- (K. Leonhardt, E. Waltraut, G. Frank, *Schßburg. Bauaufnahme einer mittelalterichen Stadt*, Honterus Verlag Hermannstadt, 2009, p. 18).

Biserica din Deal de la Sighișoara, plan general de săpătură cu marcarea mormântului cu cai- (Daniela Marcu Istrate, *Biserica din Deal din Sighișoara și epoca ei. Monografie arheologică*, Inedit)